
„HET BEGIN VAN EEN SUCCESVOLLE ONDERNEMING” DE EERSTE VIJF JAAR VAN DE UTRECHTSE JAARBEURSGESCHIEDENIS

Wie in 1990 een van de beurzen van de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs in Utrecht bezoekt, zal als hij door de enorme grote Jaarbeurshallen loopt, zich moeilijk kunnen voorstellen op welke manier men bijna 75 jaar geleden de eerste jaarbeurs in Utrecht organiseerde. Hoewel de grootte, opzet en omvang van de beurzen uit die tijd niet in de schaduw konden staan bij de huidige beurzen, waren de successen en de belangen voor de stad Utrecht, in de eerste 5 jaar van de Jaarbeursgeschiedenis, ook toen al onomstreden.

In het begin van mijn artikel schets ik het beeld van de Jaarbeurs gezien vanuit het perspectief van de Raad van Beheer van de Jaarbeurs (Jaarbeursbestuur). De geschiedenis van de Jaarbeurs gaat terug tot het jaar 1916. In dat jaar werd n.l. op 26 april opgericht de Vereniging tot het houden van jaarbeurzen in Nederland. Zij stelde zich als belangrijkste doel om de Nederlandse industrie zo goed mogelijk te stimuleren en haar produkten onder een zo groot mogelijk publiek bekendheid te laten krijgen. De Jaarbeurs was vooral bedoeld om ondernemers en wederverkopers in nauwer contact te brengen zodat hun wensen beter op elkaar konden worden afgestemd. Op deze manier wilde men proberen meer produkten te verkopen. Er heerste namelijk ook tijdens de oorlog een sterke neiging bij het Nederlandse publiek om tóch buitenlandse produkten te kopen, vooral omdat zij goedkoper waren.

De eerste beurzen (1917-1921)

Op de eerste beurs, die van 26 februari tot 10 maart 1917 gehouden werd op de terreinen van het Vredenburg en het Janskerkhof, mocht iedere Nederlandse fabrikant monsters, modellen of afbeeldingen van waren in de monsterkamers uitstellen en daar zijn bezoekers die uitsluitend handdrijvende waren, ontvangen. De inrichting werd geheel aan de deelnemers overgelaten. Electriciteit, gas en water, werden voor een zacht prijsje geleverd. De huurprijs per monsterkamer bedroeg 200 gulden voor de hele jaarbeurs en men kon meerdere kamers huren. De prijs der stands bedroeg 25 gulden per strekkende meter.

Na afloop van de eerste beurs was de Raad van Beheer van mening dat er sprake was van een groot succes. Er werden over het algemeen goede zaken gedaan en er kwamen meer dan 150.000 bezoekers. De Raad van Beheer concludeerde dat een omzet van bij-

na 7 miljoen voor 346 deelnemers in deze voor industrie en handel zó moeilijke tijd alleszins tot tevredenheid moest stemmen. Ook de deelnemers waren tevreden gezien het feit dat van de 690 mensen van de eerste beurs er al 455 verklaard hadden om aan de tweede beurs te willen deelnemen.

De groei van de Jaarbeurs bewoog zich in 1918 in sterk stijgende lijn: méér deelnemers, groter aantal terreinen en monsterkamers, belangrijke toename in het bezoekersaantal en een grotere omzet. Het was tijdens deze beurs opvallend dat veel deelnemers van de gelegenheid gebruik maakten om zich van een grotere ruimte te voorzien door het huren van 2 of 1,5 kamer in plaats van één kamer. Men maakte op deze manier onderscheid door zijn kamer in te delen tussen kopende en kijkende bezoekers. Deze manier van inrichting voldeed over het algemeen zéér voor die groepen van industrieën die belang hadden én bij het zakelijke der beurs en bij haar expositie-karakter.

Tijdens de tweede jaarbeurs ontwikkelde men plannen tot het stichten van een eerste vast Jaarbeursgebouw. Het zou zich in de onmiddellijke omgeving van het Vredenburg moeten bevinden. In het gebouw wilde men 300 monsterkamers en 400 meter tafelvlakte onderbrengen. De deelnemers vonden de plannen om de Jaarbeurs als blijvende instelling te vestigen dan ook zeer positief.

De derde beurs die van 24 februari tot 8 maart 1919 plaatsvond, was de eerste die in vredestijd werd gehouden. Na de eerste beurs die nadrukkelijk als een experiment gold en de tweede die duidelijk haar blijvende, economische karakter aantoonde, werd de derde beurs gehouden in de sfeer van nationaal denken. Er werden in dit eerste vredesjaar alleen *Nederlandse fabrikaten* en produkten toegelaten. Het was opvallend dat het de deelnemers verboden was reclamemiddelen, uithangborden, vlaggen en dergelijke aan te brengen. Het bestuur wilde op die manier er voor zorgen dat het uiterlijk van de monsterkamers niet mee zou bepalen of men deze wel of niet zou bezoeken. Wat er echter *in* de monsterkamers gebeurde kon de Raad van Beheer niet bepalen en bood menig inventief ondernemer voldoende gelegenheid om toch reclame te maken.

Voor de eerste keer werd het Jaarbeursbestuur met een tegenslag geconfronteerd. Zowel het aantal bezoekers als de omvang der afgesloten zaken, waren voor de deelnemers teleurstellend. Desondanks be-

Het houten (nood)secretariaatsgebouwtje van de Jaarbeurs op het Vredenburg, ca. 1917. Foto: G.A.U. Top.-Hist. Atlas T 17.01.

klemtoonde de Raad van Beheer dat de Jaarbeurs een blijvende taak te vervullen had in het economisch leven na de oorlog.

In tegenstelling tot de vierde beurs, besloot men op de vijfde beurs in 1921, wél buitenlandse produkten toe te laten. In verband met de extra voorbereiding die een internationale beurs voor de eerste keer vereiste, gevoegd bij de verwachting dat de conjunctuur in het najaar gunstiger zou zijn, deden de Raad van Beheer besluiten om de beurs in september te laten plaatsvinden. Ook werd besloten om vanaf 1922 twee beurzen per jaar te houden, één in het voorjaar en één in het najaar. De vijfde beurs werd voor de eerste keer gehouden in het nieuwe Jaarbeursgebouw aan het Vredenburg.

De Utrechtse kranten over de Jaarbeurs

Naast het wat formele en soms droge verslag van de Raad van Beheer over de eerste vijf jaar van de Jaarbeursgeschiedenis, schreef de dagbladpers uitvoerig en levendig over de totstandkoming van en uitvoering van de eerste vijf jaarbeurzen. Waar de pers niet aan wilde meewerken was de door sommige doemdenkers ugesproken twijfel over de levensvatbaarheid van een beurs in Nederland, dat immers zo weinig industrieel ontwikkeld was.

De Utrechtse pers daarentegen probeerde van het begin af wél de beurs zo goed mogelijk te steunen en te „promoten.“ Op het moment dat sommige Utrechtse gemeenteraadsleden aarzelden bij het toekennen van een subsidie van 10.000 aan de Jaarbeurs, leverde de pers kritiek. Deze mensen moesten niet aarzelen want de beurs zou toch naast nationale ook zeker plaatselijke, Utrechtse belangen dienen. Vooral de horeca-branchen en winkeliers zouden een materieel belang hebben bij het eventueel succes van de Jaarbeurs.

Om de lezers alvast in de stemming te brengen voor de beurs deed de pers uitgebreid verslag van de opbouw van de houten gebouwtjes. „De kalme Utrechtse staatsmannen staan verbaasd over de energie waarmee in korten tijd de beide grote pleinen, het Vreeburg en Janskerkhof zijn volgebouwd met lange rijen monsterkamertjes, met grote hallen en knusse dienstgebouwtjes.“ Zo werd de indruk gewekt dat het de moeite waard was om eens een kijkje te gaan nemen.

Men kreeg dan een indruk hoe zo'n Jaarbeurs eruit zou zien. De pers was over het verloop van de werkzaamheden dol enthousiast en roemde vooral de veiligheidsmaatregelen die tegen brandgevaar waren genomen. Een verslaggever ging zelfs zo ver door onder de monsterkamers te kruipen en te constateren dat er geen krullen onder de vloer lagen en dat er zanddammetjes waren opgeworpen om te voorkomen dat eindjes sigaar er onder zouden kunnen rollen. Dit was toch een staaltje van grondige verslaggeving en toont aan dat de pers er alles aan deed om de beurs tot leven te wekken!

Voordat de beurs op 24 februari 1917 officieel werd geopend vond de Raad van Beheer het een goede gelegenheid om de dag ervoor de pers een rondleiding te geven over de terreinen.

De heer Van Zijst (voorzitter van de Raad van Bestuur) had hierbij de leiding. De verschillende kranten gaven eerst een opsomming van hetgeen er op de terreinen te zien was en merkten tot slot vol respect op dat het beurs-bestuur hen na afloop van de wandeling een lekkere lunch had aangeboden en zelfs een keurig notitieboekje met informatie over de beurs. Deze houding tekent de sfeer waarin de pers de totstandkoming van de eerste beurs begeleidde. De beurs was er toch voor onze hele natie en moest slagen getuige de wens: „Moge de beurs nu een succes

Het „logo“ van de eerste Utrechtse Jaarbeurs.

worden tot heil onzer nationale nijverheid en zoo van ons gansche volk“.

Tijdens de eerste beurs in 1917 vond de pers het een aangename verrassing om te constateren dat ook zoveel Utrechtse bedrijven aanwezig waren. De pers was dan ook blij dat „ons ontlukende Utrechtse industrie en nijverheidscentrum reeds zo voraan stond in de rij“. De pers constateerde bij haar bezoek aan het Janskerkhof dat men zich daar richtte op het brede publiek. Bij de stand van Calvé-bak- en braadproeven mocht de journalist alleen naar binnen indien hij werd begeleid door een dame. Hij werd bij deze stand met hoge uitzondering toegelaten, omdat de toegang eigenlijk alleen was bestemd voor vrouwen. Het was in dit verband opvallend om te lezen hoe de media de industriebelangen gratis dienden door herhaaldelijk lovend te schrijven over bepaalde artikelen! Want het was toch maar een genot om in deze tijden van dure boter en vet een produkt te hebben dat deze artikelen verving en goedkoper was: „Met een flesje slaolie van 1,20 doet men evenveel als 1 ½ pond boter“. Volgens de pers was de eerste beurs een groot succes vooral gezien het feit dat de deelnemers tevreden waren en talloze orders hadden geboekt. Ook de Utrechtse middenstand sprak zijn tevredenheid uit. Zij had ook geprofiteerd van de Jaarbeursbezoekers door logiesverhuur, café- en restaurant bezoek en de

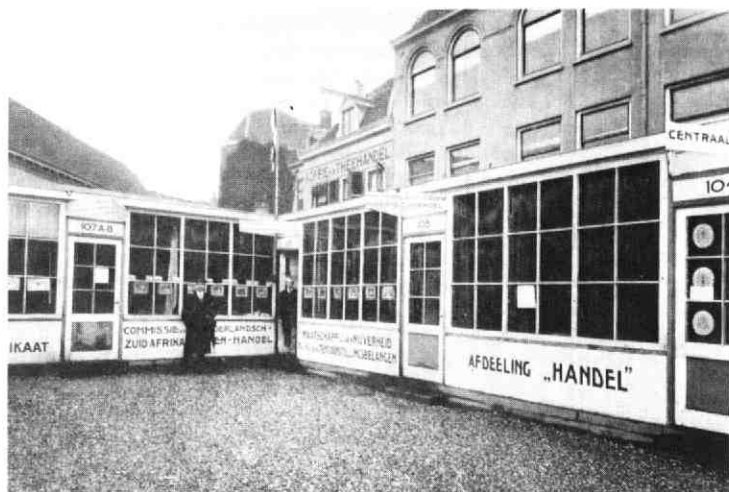
extra inkomsten die zij ontvangen hadden uit de verkoop van artikelen uit hun winkels. De eerste beurs had naast haar succesvolle poging om fabrikanten en wederverkopers in nauwer contact te brengen volgens de pers ook nog een zeer krachtige propaganda voor de Nederlandse produkten betekend. Of anders gezegd: „dat de nederlandsche energie onder de slagen van het noodlot, onder het barnen der gevaren niet gefnuikt was noch vernietigd, maar dat zij krachtig en fier, in alle hoeken des lands, herleefd is en werkzaam is om Nederland economisch krachtig te maken voor den zware concurrentiestrijd, welke na den oorlog Europa wacht!“

Na het succes van de eerste beurs werd besloten om ook in 1918 weer een Jaarbeurs te houden. In dit jaar liet volgens de pers de Utrechtse winkelstand zich ook weer van haar beste kant zien. In de etalages zag men nieuwe reclame-figuren, de z.g.n. „mechanische poppetjes“ die reeds lang in het buitenland bekend waren maar hier nog maar spaarzaam gebruikt werden. Zelfs de burgemeester werkte volgens de pers mee om Utrecht er als een grote stad te laten uitzien doordat er van lichtbeperking tijdens de beurs geen sprake was en de winkels alle hun feestverlichting lieten branden, „wat was het gezellig en grootsteeds in Utrecht“. De middenstand attendeerde op een aantrekkelijke wijze het publiek op haar produkten en gezien de tevredenheid over de aantallen bezoekers is het duidelijk dat de uitstralingseffecten van de Jaarbeurs de middenstand geen windeieren legden. De pers was er in 1918 dan ook voorstander van om de beurs een gemeentelijke subsidie te verlenen van f 20.000 en vond dit ook in het gemeentebelang. Op het moment dat de beurs zich blijvend in Utrecht zou vestigen, zou zij waarschijnlijk geen subsidie mee behoeven en zouden de voordelen voor de gemeenteleden blijven zonder dat de gemeente nog subsidie behoefde te verlenen.

In 1918 werd er voor het eerst gesproken over plannen voor een vast Jaarbeursgebouw. De pers ondersteunde deze plannen krachtig: de beurs had immers haar doelmatigheid en onmisbaarheid bewezen en was een blijvende instelling geworden die ook als zodanig gehuisvest moest worden. De voordelen van een vaste behuizing waren talrijk. Meer comfort voor de deelnemers en bezoekers, een aanzienlijke besparing van de opbouwkosten voor de monsterkamers en het feit dat geen openbare pleinen en straten geblokkeerd werden.

De pers vond het nodig om zich over de derde beurs niet alleen in positieve zin uit te laten. Tijdens de beurs in 1919 leverden de kranten kritiek op de traagheid waarmee het gemeentebestuur de plannen voor de vaste Jaarbeursgebouwen behandelde. Het gevaar dat Utrecht de Jaarbeurs zou verliezen was zeer dreigend. Daarom moest de gemeenteraad zo snel mogelijk haar Jaarbeursplannen bekend maken en zich slechts laten leiden door de vraag: „Wilt ge van Utrecht doen worden een jaarbeursstad, een centrum van nationale welvaart en hebt ge daar alles-alles voor over?“

De pers gaf soms levendige en sprekende voorbeel-

De „monsterkamers“ (informatiebureau's) naast de ingang van de Jaarbeurs aan het Vredenburg, 1917. G.A.U. Hist. Atlas V 17.80.

den van aardige bijzonderheden op de verschillende beursterrinen. Op het Lucasbolwerk werden in 1920 voor de eerste keer monsterkamers ingericht. Dit was een hele nieuwe gewaarwording voor de Utrechters want deze plaats was toch na de Maliebaan het meest favoriete wandelgebied. Alleen het feit dat deze opoffering werd gedaan voor de Jaarbeurs deed het publiek niet luid protesteren. Want „zij behoort tot de lievelingen van het publiek en heeft in de oorlog zo'n beetje de kermis vervangen“. Verder probeerden de tabaksfabrikanten het pijpen te stimuleren omdat de sigaar zoveel duurder was geworden in de oorlog. De pers merkte in dit verband op dat de sportman graag rookte, ook omdat het zo Engels en „sportsmanlike“ stond.

Het feit dat de pers de vierde beurs niet als een mislukt gebeuren beschouwde, kwam niet door verblind stadschauvinisme maar omdat de feiten anders waren. Hoewel er minder bezoek en drukte was, mocht men niet concluderen dat er geen goede zaken werden gedaan. Het was immers zo dat een beurs met 1000 bezoekers een succes kon zijn en met 10.000 niet. Na afloop van de vierde beurs vroeg de pers met grote nadruk of de pessimisten met „het voorstellen van de Jaarbeurs als een mislukt instituut“ eens voorgoed wilden ophouden. Sommige pessimisten zonden het gerucht de wereld in dat de 5e beurs geen deelnemers zou trekken. Deze onzin moest nadrukkelijk worden tegengesproken want in het nieuwe beursgebouw was vrijwel alle ruimte verhuurd. De pers beschouwde ook de 5e beurs als een groot succes. De duizenden orders die waren geboekt, het enorme bezoek dat er was geweest ontlokten optimistische uitspraken. Hiernaast bleek dat het internationale karakter van de beurs een succes was. Door de aanwezigheid van veel buitenlandse bedrijven, kwamen er meer bezoekers en kon menig Nederlands ondernemer lucratieve contracten afsluiten. Hiernaast waren zij ook in staat om waardevolle buitenlandse contacten op te bouwen.

Het grote gevaar voor buitenlandse concurrentie,

speciaal Duitse, kwam nu echter aan de oppervlakte. De gewaande superioriteit van het Nederlandse t.o.v. het buitenlandse produkt bleek in veel gevallen niet op te gaan. In ons land zou er volgens een deel van de pers een slechte politiek gevoerd worden. Het Utrechts Nieuwsblad schreef op 18 september 1921: „Het wekt ontmoediging als men ziet hoe het buitenland door zijn reëler welvaartpolitiek zich beter wapent voor de felle economische strijd dan wij met onze eenzijdig gerichte sociale maatregelen, met onze te korte arbeidsdagen en te hoge lonen die zich op de duur zullen wreken . . . aan de arbeiders“.

De waardering voor het eerste vaste Jaarbeursgebouw was bij de pers unaniem. Het gebouw was in de eerste plaats eenvoudig van opzet en inrichting, zonder enige overdaad en weelde. Door het aanbrengen van verschillende lichtpunten, een beetje kleur hier en daar, door de gebrandschilderde ramen, was de harde, kille sfeer geheel verdwenen. „Er is daar binnen iets aangenaams, iets prettig dat genoeglijk stemt“.

Het algemeen beeld van de eerste vijf jaar van de Jaarbeursgeschiedenis vertoont louter positieve trekken. De Jaarbeurs had zich een definitieve plaats oververd in het economisch leven van Nederland. Het feit dat zij zich na 5 jaar had gevestigd in een permanente behuizing en vanaf 1921 een internationaal karakter droeg, geeft wel aan dat zij de toekomst met vertrouwen tegemoet kon zien. Dat de pers in deze 5 jaar bij het „promoten“ van de jaarbeurs een stimulerende factor is geweest, staat volgens mij wel vast. De pers propageerde de ideeën van de Jaarbeurs met groot enthousiasme, maar vergat hierbij soms wel eens een onafhankelijk en kritisch geluid te laten horen.

Hans Boomsma,

Nachtegaalstraat 35, 3581 AC Utrecht

1) Dit artikel is een samenvatting van een afstudeerscriptie aan de Hogeschool Midden Nederland.